

Η συνεχιζόμενη επαγγελματική εκπαίδευση, συντελεστής ανάπτυξης, ποιότητας ζωής και ανταγωνιστικότητας εργαζομένων και επιχειρήσεων

Της **ΜΑΡΙΑΣ ΤΕΡΛΙΞΙΔΟΥ**

Υποδιευθύντριας Εκπαιδεύσεως Προσωπικού
Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος

Η Edith Cresson, Μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, προλογίζοντας την έκδοση Γενικών Πληροφοριών για την καθιέρωση του έτους 1996 ως Ευρωπαϊκού Έτους της διά βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης, σημειώνει, ότι η στιγμή της καθιέρωσης αυτής δεν είναι τυχαία¹.

Η Απόφαση του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 1995 επισημοποίησε με την καθιέρωση την ανάγκη αυτή και έδωσε την ευκαιρία να εκφραστούν από όλες και προς όλες τις κατευθύνσεις οι προβληματισμοί, τα οράματα και οι επισημάνσεις, που έχουν με τον χρόνο σωρεύσει όλοι, όσοι ενεργά ενδιαφέρονται για το παρόν και το μέλλον της κοινωνίας μας.

Κοινή είναι η πεποίθηση, ότι η γνώση είναι ό,τι έχει ο άνθρωπος να επιστρατεύσει, για να αξιοποιήσει θετικά και ωφέλιμα τις συνέπειες της «αλλαγής», που αποτελεί τον κυρίαρχο χαρακτηρισμό της εποχής μας, και την μόνη έννοια, που τελικά θεωρούμε κι εμείς «σταθερή» συμφωνώντας με την σοφή ρήση του Ηράκλειτου.

Η ανάγκη να επικεντρωθεί το ενδιαφέρον μας στην γνώση σίγουρα έγινε αισθητή και για άλλους λόγους. Μεταξύ αυτών, οι διαπιστώσεις σύγχρονων ερευνητών, ότι - την εποχή που οι πηγές γνώσης και τα μέσα μετάδοσης και πρόσληψής της είναι τόσο πολλά - εξακολουθούν να υπάρχουν ενεργοί πολίτες, που δεν είχαν το παραμικρό γνωστικό ή εκπαιδευτικό ερέθισμα για μεγάλα χρονικά διαστήματα, γεννούν εύλογες ανησυχίες για την ικανότητα των πολιτών στο σύνολό τους να ανταποκριθούν στις αυξημένες απαιτήσεις της αγοράς και στις ανακατατάξεις σε ένα πλήθος πεδία της εργασιακής και κοινωνικής τους ζωής.

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται τμήματα όλου του πληθυσμού, ακόμη και

1. Το κείμενο αποδίδει τα κυριώτερα σημεία Εισήγησης, η οποία έγινε στα πλαίσια Συνεδρίου με θέμα: «Διά βίου μάθηση και εκπαίδευση: πορεία προόδου για το παρόν και το μέλλον». Το Συνέδριο πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα τον τρέχοντα Δεκέμβριο και οργανώθηκε από την Εθνική Τράπεζα, την Γενική Τράπεζα, την Τράπεζα Πειραιώς και την ΟΤΟΕ.

στα πλαίσια μεγάλων ομάδων που θεωρητικά είναι σε θέση να παρακολουθούν να μετέχουν και να προετοιμάζονται για τις εξελίξεις. Η προσοχή μας λοιπόν δεν αρκεί να στραφεί στις τυπικές κατηγορίες: νέοι, γυναίκες, ηλικιωμένοι, «περιθωριοποιημένοι». Η προσοχή μας είναι ανάγκη να μοιρασθεί εξ ίσου σε όλες τις κατηγορίες, ηλικίες και άλλα χαρακτηριστικά του πληθυσμού.

Προς επιβεβαίωση των ανωτέρω έρχεται η επισήμανση του Γενικού Διευθυντή της UNESCO Federico Mayor: «Η διά βίου μάθηση είναι βασικό ανθρώπινο δικαίωμα και πανανθρώπινη αξία. Η μάθηση και η εκπαίδευση είναι αυτοσκοποί για άτομα και επιχειρήσεις και πρέπει να προωθούνται με τρόπο, ώστε να έχουν πρόσβαση σε αυτές καθ' όλη την διάρκεια της ζωής τους όλοι οι άνθρωποι».

Είναι λοιπόν σαφές, πιστεύω, ότι το μήνυμα πράγματι απευθύνεται - και περιμένουμε να γίνει δεκτό με την απαιτούμενη προσοχή απ' όλους τους παραλήπτες - όχι μόνο στα Σχολεία οποιασδήποτε βαθμίδας και κατεύθυνσης ή στις επιχειρήσεις, αλλά σε όλους τους φορείς που συμβάλλουν στην ανάπτυξη ανθρώπων άξιων να ζήσουν σε ένα καλύτερο κόσμο.

Η γνώση δεν μπορεί, κάτω από το πρίσμα που εξετάζεται η διά βίου μάθηση, να αποτελεί απλά εφόδιο για ένταξη στην αγορά εργασίας, σε συνδυασμό με χρήσιμες και σκόπιμα αποκτώμενες ή καλλιεργούμενες δεξιότητες. Η ικανότητα να αποκτούμε γνώσεις και δεξιότητες είναι προϊόν μίας μακράς διαδικασίας μάθησης και είναι το πιο σημαντικό επίτευγμα όχι του ατόμου, αλλά της κοινωνίας. Η διαδικασία ξεκινάει από το σπίτι και την οικογένεια και περνάει στην παράλληλη συμβολή της γειτονιάς, της κοινότητας, του σχολείου. Πολύ αργότερα θα έρθει η επιχείρηση να συμπράξει και όχι να πάρει κάποια σκυτάλη!

Όλη η ατέρμονη πορεία και εξερεύνηση της γνώσης έχει σήμερα βοηθό και οδηγό πολύτιμο τις εφαρμογές της Τεχνολογίας και της Τηλεματικής.. Δίκτυα, Η/Υ, επικοινωνίες, τηλεοπτικά μέσα, κ.ά. αποτελούν τα επιβοηθητικά της εκπαίδευσης και της μάθησης εργαλεία, των οποίων η συμβολή ασφαλώς θα αυξηθεί στο μέλλον.

Φυσικά, όπως πολλοί πλέον επισημαίνουν, χρειάζεται μεγάλη προσοχή στην χρησιμοποίηση αυτών των εργαλείων, ώστε να υπηρετούν τον στόχο που εμείς θέτουμε και να εξασφαλίζουν τα καλύτερα αποτελέσματα.

Εξ άλλου, δεν πρέπει να ξεχνάμε, ότι οι περιορισμοί χρησιμοποίησης επ' ωφελεία όλων, των μέσων της σύγχρονης τεχνολογίας Τηλεματικής, δεν είναι μόνο η ανάγκη υπαρξής τους στο απαιτούμενο ποσοστό, ούτε η εξοικείωση των ανθρώπων με αυτά, ούτε καν τα σύντομα όρια ζωής τους και η συνεχής ανανέωση. Υπάρχει σειρά πλεονεκτημάτων για να ισορροπήσει τους περιορισμούς αυτούς. Ο κύριος περιορισμός είναι, ότι η αξία τους είναι εύκολο να υποβαθμισθεί εάν τα «θεοποιήσουμε».

Οι γνώσεις που ιστορικά απέκτησε και ανέπτυξε ο άνθρωπος, είχαν πηγή τους αστείρευτη την φύση και την επικοινωνία. Και όχι μόνον οι γνώσεις και δεξιότητες. Κυρίως ο ανθρώπινος πολιτισμός, που περνάει από γενιά σε γενιά και μεταφέρει ήθη και έθιμα, πεποιθήσεις, μνήμες, παραμύθια και γεγονότα, όλα αυτά που συνθέτουν το αύλο πρόσωπο της κοινωνίας μας.

Μέσον λοιπόν, το πιο σημαντικό, η φλόγα του «γνώστη»: γονιού, δασκάλου, εκπαιδευτή, προπονητή, παπά, ομητή, κ.τ.λ., που μεταφέρεται με την ζωντανή επικοινωνία, κάτω από την στέγη, που υπάρχει ακριβώς για το σκοπό μεταλαμπάδευσης της όποιας γνώσης.

Δεν είναι επομένως υπερβολή να πούμε, ότι βαρεια ευθύνη έχει εναποθέσει η κοινωνία στο Σχολείο και γενικότερα στο εκπαιδευτικό σύστημα, προκειμένου ο αναπτυσσόμενος άνθρωπος να αποκτήσει στενή, θετική και αποδοτική σχέση με την μάθηση. Στο σχολείο το μικρό παιδί θα διαμορφώσει στάσεις ζωής και αξίες που θα το προετοιμάσουν να προσαρμοσθεί ως ενήλικας αργότερα, σε ένα κόσμο, όπου η συνειδητή, ε-

λεύθερη και δημιουργική προσαρμογή είναι ουσιώδους σημασίας και όπου, επιπροσθέτως, η χαρά και η απόλαυση της μάθησης, ίσως αποδειχθεί παράγων προσωπικής επιβίωσης και καταξίωσης.

Το ίδιο σημαντική είναι η συνεχιζόμενη επαγγελματική επιμόρφωση, που όλο και περισσότερο συστηματικά εφαρμόζουν, ως στρατηγική τους, οι επιχειρήσεις. Στο περιβάλλον της επιχείρησης κανένας μανδύας μορφωτικής υποδομής, όσο πολύτιμος και φανταχτερός κι αν είναι, δεν είναι αρκετός. Παρά την εντατικοποίηση, κατά τα τελευταία χρόνια, της προσπάθειας ανταλλαγής εμπειριών, μέσω των ενεργειών σύνδεσης ΑΕΙ/ΤΕΙ και επιχειρήσεων, μεταξύ Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και των δυνάμεων της Αγοράς, η αρχική επαγγελματική κατάρτιση και επιμόρφωση αποδεικνύεται εντελώς απαραίτητο στάδιο για την αποδοτική και ρεαλιστική προσαρμογή των νέων κυρίως εργαζομένων, στο περιβάλλον και τις απαιτήσεις εργασίας.

Και όχι μόνον.

Ο ρόλος της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης και επιμόρφωσης είναι καθοριστικός για την βιωσιμότητα των επιχειρήσεων. Γι' αυτό ως στρατηγική της επιχείρησης η λειτουργία επιμόρφωσης του προσωπικού της θα έχει πάντοτε περιθώρια βελτίωσης, θα χρειάζεται συνεργασίες και με άλλους κλάδους και φορείς για να παρακολουθεί από κοντά την επικαιρότητα και τις καινοτομικές προσεγγίσεις, που αποτελούν θεμέλια για την αναπτυξιακή της προσπάθεια.

Πέρα από τα λόγια όμως και τις διατυπούμενες καλές προθέσεις, πόσοι από τα στελέχη της επαγγελματικής κατάρτισης και επιμόρφωσης έχουν δει να αντιμετωπίζεται η λειτουργία αυτή με πράξεις ισάξιες και ανάλογες των λόγων και των ευχών; Ίσως σε παρόμοιες εμπειρίες στηρίχθηκε η διαπίστωση και παρότρυνση του Jimmy Jamar, ότι περισσότερο και από τις ενέργειες ανάπτυξης και προσαρμογής των συστημάτων εκπαίδευσης, που υποστηρίζουν την διά βίου μάθηση, πρέπει όλοι μας να αλλάξουμε νοοτροπία και στάση και να υιοθετήσουμε συνειδητά φιλοσοφία υπέρ αυτής.

Πόσο ορθή είναι η διαπίστωσή του επιβεβαιώνεται από γεγονότα, τα οποία συχνά επαναλαμβάνονται: π.χ. επιχειρήσεις που υλοποιούν προγράμματα για το προσωπικό τους, χωρίς καμία σχεδόν συστηματική προεργασία που θα οδηγούσε σε επίτευξη συγκεκριμένων εκπαιδευτικών / αναπτυξιακών στόχων, μόνο για να περιλάβουν την δραστηριότητα στον απολογισμό επιτευγμάτων τους και ως πρόθυμη απάντηση στο υποστηρικτικό, εν τούτοις, ευρωπαϊκό κάλεσμα. Άλλοτε πάλι, υλοποιούνται προγράμματα όχι με γνώμονα την κάλυψη αναγκών εργαζομένων και επιχειρήσεων για το παρόν και μέλλον, αλλά με γνώμονα το εάν εντάσσονται σε επιδοτούμενες διαδικασίες ή όχι.

Το σημείο, επίσης, που ζητά την προσοχή μας στην συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση είναι η φιλοσοφία, οι στόχοι και οι μέθοδοι επανακατάρτισης του προσωπικού. Είναι πολύ αφηρημένο να λέμε, ότι η κατηγορία π.χ. των μεσαίων στελεχών τείνει να υποβαθμίζεται ως προς την ανάγκη ύπαρξής της και της προσφοράς της. Και όμως συνήθως τα μεσαία στελέχη είναι αυτά, που έχουν την μεγαλύτερη πρακτική, τουλάχιστον, πείρα, είναι αυτά, που γνωρίζουν καλύτερα την πελατεία, είναι αυτά, που κατά κανόνα έχουν αφοσίωση στην επιχείρηση και πίστη στην ικανότητά τους να συνεχίσουν από άλλες θέσεις εργασίας, να προσφέρουν τις καλές τους υπηρεσίες.

Και κάτι ακόμη. Είναι αξιόπιστοι επεξεργαστές δεδομένων, δεδομένου, ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται μεν βάσει εύκολα αντλούμενων στοιχείων, αλλά αφού όμως αυτά τύχουν κατάλληλης επεξεργασίας. Για τον νέο τους ρόλο χρειάζεται να καλλιεργήσουν νέες δεξιότητες, κοινωνικής κατεύθυνσης κυρίως και ακόμη χρειάζεται να ασκηθούν στην ανάληψη ευθυνών, πρωτοβουλιών και στην αξιολόγηση των ερεθισμάτων της αγοράς, προκειμένου να είναι σε θέση να εκτιμούν κινδύνους, να κάνουν θεμελιωμένες προτάσεις και κυρίως να συμπαρίστανται στην προσπάθεια ένταξης και καλής προσαρμογής των νεώτερων υπαλλήλων.

Την τελευταία αυτή διάσταση του ρόλου τους, η εμπειρία της καθημερινής λειτουργίας των επιχειρήσεων την καταδεικνύει ως άκρως σημαντική κρίσιμη. Οι ίδιοι αυτοί εργαζόμενοι, χρειάζεται να υποκινηθούν κατάλληλα, να ξαναθυμηθούν την ομορφιά και σκοπιμότητα του ρόλου του «μαθητή» και να πεισθούν, ότι χωρίς τα σύγχρονα εφόδια ποτέ δε θα γίνει πράξη η ουσιαστική ανακατανομή της εξουσίας με ανάθεση αυξημένων αρμοδιοτήτων προς τα χαμηλότερα κλιμάκια της τυπικής και ισχυρής ακόμη γραφειοκρατίας.

Απομακρυνόμενοι από τα μεσαία στελέχη και ατενίζοντας τα ανώτατα κλιμάκια της ιεραρχίας, συνειδητοποιούμε πόση βαρύτητα αποκτά αυτό, που αναφέραμε νωρίτερα, ότι χρειάζεται να αλλάξουμε τρόπο σκέψης όσον αφορά τις εκπαιδευτικές ανάγκες που οι εξελίξεις, οι νέες εξειδικεύσεις και οι συνεχείς αλλαγές δημιουργούν γι' αυτούς που έχουν την ευθύνη της πολιτικής και των μεγάλων αποφάσεων στις επιχειρήσεις.

Ας θυμηθούμε, και ας θυμήσουμε στους επιχειρηματικούς και ακαδημαϊκούς ηγέτες της κοινωνίας μας τα λόγια του Seneca και του Comenius, που παροτρύνουν στην επιδίωξη της γνώσης σε κάθε ηλικία και θέση, από κάθε άνθρωπο μα και ο στόχος στην πραγματικότητα ταυτίζεται με την ζωή την ίδια και τον πλούτο που δίνει η πείρα και η σοφία.

Το όφελος της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης έχει σαφώς περισσότερες της μίας όψεις: Το άτομο αναπτύσσει επίκαιρες και ευρέως αξιοποιήσιμες γνώσεις και δεξιότητες, επομένως μπορεί να διευκολύνει την πορεία του μέσα στην επιχείρηση, αισθάνεται πιο στέρεη την αυτοπεποίθηση του σε συγκριτικές καταστάσεις, αναδεικνύεται σε ισότιμο τουλάχιστον συνομιλητή εντός και εκτός του τοπικού υπηρεσιακού περιβάλλοντος και λαμβάνει με μεγαλύτερη σιγουριά αποφάσεις κάθε μορφής, που τον αφορούν ως άτομο και ως πολίτη.

Γίνεται ο ίδιος λοιπόν ο εργαζόμενος πιο ανταγωνιστικός στην αγορά εργασίας και πιο σεβαστός ως ενεργός πολίτης. Εάν αυτά είναι μερικά από τα κρίσιμα κριτήρια για να εκτιμήσει την ποιότητα της καθημερινής του ζωής, τότε μπορεί να τα υπολογίζει. Η δική του κατάσταση άλλως τε, έχει επιδράσεις στο οικογενειακό, φιλικό και κοινωνικό του περιβάλλον, επομένως, σε κάποιο βαθμό συμβάλλει θετικά σε ένα γενικότερο ζητούμενο.

Η Επιχείρηση; Μα δεν θέλει ερώτημα. Στην εποχή μας, που όλες οι διαδικασίες, υπηρεσίες και προϊόντα ακολουθούνται ή προσφέρονται με παρεμφερείς τρόπους, μεθόδους και μέσα, η διαφορά στο επίπεδο ανταγωνιστικότητας εναπόκειται στην ετοιμότητα εξυπηρέτησης της πελατείας, στην δυνατότητα παροχής ποιοτικά υψηλού επιπέδου υπηρεσιών και προϊόντων και ειδικότερα στο κύρος, που θεμελιώνει στο εξωτερικό περιβάλλον μία επιχείρηση, που σέβεται την γνώση και την εξειδίκευση και δημιουργία και προωθεί την ιδέα και τα δίκτυα μάθησης. Στο σκεπτικό αυτό άλλως τε στηρίζεται το κίνημα για θεμελίωση του «Οργανισμού που μαθαίνει» (Learning Organizaiton).

Και σε αυτή την περίπτωση έχουμε συμμετοχή στο γενικότερο ζητούμενο, την βελτίωση της ποιότητας ζωής στην κοινωνία μας.

Ο καθείς αγωνίζεται από την δική του πολεμίστρα, στοχεύοντας στο ίδιο όραμα: άτομα και επιχειρήσεις ικανά να ανταποκριθούν και να διαμορφώσουν το μέλλον, σε μία κοινωνία που πράγματι δίνει ευκαιρίες σε όλους, ευκαιρίες για μόρφωση, ανάπτυξη, εργασία, δραστηριότητες, συμμετοχή με γνώση επίκαιρη στα δρώμενα, σιγουριά και ανάταση πνεύματος, αποδέσμευση της δημιουργικότητάς μας.

Σήμερα, πολύ εντονότερα απ' ό,τι στο παρελθόν βρίσκουμε αρωγό σε ατομικό και επιχειρηματικό επίπεδο τις συνδικαλιστικές οργανώσεις, που με λόγο και πράξη υπο-

στηρίζουν αναπτυξιακές προσπάθειες, ιδιαίτερα αυτές, που προωθούν την μάθηση, την εκπαίδευση κάθε μορφής, την κατάρτιση.

Δείγμα υγείας και προόδου, μα και οι συνθήκες που μας περιβάλλουν μοιάζει να έχουν ανάγκη από τη συμβολή όλων των κοινωνικών δυνάμεων για να ξαναβρούν την ευρωστία τους και να προσφέρουν απασχόληση και αισιοδοξία. Η προώθηση της γνώσης όμως, με όποιους κλυδωνισμούς, στοχεύει στη σωστή κατεύθυνση.

Υποστήριξη της κοινωνία της γνώσης και στην πορεία θεμελίωσης της φιλοσοφίας για διά βίου μάθηση, εκπαίδευση και κατάρτιση, όπως ήδη αναφέραμε, δίνει σε πρώτο επίπεδο η οικογένεια. Εδώ οι δυνάμεις της κοινωνίας χρειάζεται να σκύψουν με μεγαλύτερη ευαισθησία, σε μία προσπάθεια διερεύνησης της πραγματικής δυνατότητας της σύγχρονης οικογένειας - του μόχθου, του ενός γονιού, της στερημένης από την ευεργετική τακτική παρουσία ευρύτερων συγγενών - να προσφέρει εκείνη την υποκίνηση και ψυχολογική στήριξη, που απαιτεί η ανάπτυξη προσανατολισμού στην μάθηση, η αγάπη για το σχολείο, η εμπιστοσύνη στις αξίες που εκτιμά μία υγιής κοινωνία.

Τέλος, αναγνωρίζοντας την αξιοποίηση κάθε μέσου που βοηθάει την μάθηση και την γνώση να γίνουν φορείς ανάπτυξης, ποιότητας ζωής και ανταγωνιστικότητας, θεωρούμε ιδιαίτερα χρήσιμη την διεύρυνση μεθόδων εξ αποστάσεως μάθησης / διδασκαλίας και στην χώρα μας.

Στα πλαίσια της ακαδημαϊκής εκπαίδευσης υπάρχουν ήδη σοβαρότατα δείγματα καλής δουλειάς πάνω στις μεθόδους αυτές, ενώ ήδη διευρύνεται η ανάπτυξη εφαρμογών τους στην ενδοεπιχειρησιακή εκπαίδευση. Τα οφέλη ξεπερνούν κατά πολύ την σημασία που επικεντρώνεται στον περιορισμό της δαπάνης σε χρήμα και χρόνο για εκπαίδευση. Ως κύρια συνεισφορά πρέπει να εκτιμηθεί το γεγονός, ότι με τις μεθόδους εξ αποστάσεως μάθησης / διδασκαλίας αποκτούν όλοι οι ενδιαφερόμενοι την ποθητή δυνατότητα πρόσβασης σε υλικό χρήσιμο και ποιοτικά το ίδιο αξιόλογο με αυτό, που θα πρόσφερε η κλασική εκπαίδευση.

Με τον τρόπο αυτό σταδιακά δημιουργείται ένα ομοιόμορφο λίγο πολύ επίπεδο βάσης (τουλάχιστον), πέραν του οποίου η εξειδίκευση και η επιμόρφωση έχουν πολύ μεγαλύτερες δυνατότητες εμβάθυνσης και ποικιλίας.

Τα οφέλη σε όλες τις κατηγορίες και ομάδες του πληθυσμού είναι μεγάλα. Εντυπωσιακό παράδειγμα ήταν η πραγματική ιστορία, που διηγήθηκε ένας Φινλανδός ομιλητής στο Συνέδριο της Δία Βίου Μάθησης, που έγινε στην Γενόβα πρόσφατα. Ένας άνθρωπος με επιμονή, όραμα και κόπο κατάφερε να μετατρέψει έναν άδειο χώρο σε ένα μικρό απομακρυσμένο χωριό, σε χώρο πνευματικής άσκησης, μάθησης, δημιουργίας, χαράς και επαναφοράς για πολλούς του χαμένου λόγου ύπαρξης.

Στη αρχή η προσωπική επικοινωνία έφερε στον χώρο αυτό λίγους περιστασιακούς επισκέπτες, που μετείχαν, επιφυλακτικά στην αρχή, σε συζητήσεις, για θέματα σημαντικά της επικαιρότητας, που είχαν ή δεν είχαν υπόψη τους. Ο σπόρος έπιασε και ρίζωσε κι έδωσε καρπούς. Η μικρή κοινωνία υποκινήθηκε, πύκνωσε την συμμετοχή, βοήθησε με προσωπική συμβολή στην δημιουργία βιβλιοθήκης, έπεισε φορείς να βοηθήσουν και να εγκατασταθεί κάποιος ηλεκτρονικός εξοπλισμός και μετά από λίγο ένα ζωηρό μέλισσι ρουφούσε την γνώση, που ερχόταν από το βιβλίο, αλλά και από τον Η/Υ και το Internet. Ανάλογη προσπάθεια, χωρίς την ίδια προς το παρόν απήχηση, γίνεται σε χωριά της Αγγλίας, ίσως και αλλού.

Δεν υπάρχει δάσκαλος, υπάρχει όμως η φλόγα, η φλόγα του ανθρώπου για μάθηση και προσωπική ανάπτυξη και αυτοκαταξίωση μέσω της γνώσης, φλόγα που αν με μυαλό και ευαισθησία φουντώσει, θα δούμε μία κοινωνία δημιουργικά ευπροσάρμοστη, αισιόδοξη, ευαίσθητη και κυρίως εξοπλισμένη κατάλληλα για να αντιμετωπίσει δυσκολίες και κρίσεις, πράγμα βεβαίως που το ευχόμαστε.